

ปาชายเลนที่รู้สึกได้: พื้นที่สั่นไหวของการอนุรักษ์ห่างไกล และการอนุรักษ์ใกล้ชิด

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์อย่างปฏิเสธได้ยาก เราประสบปัญหาความร้อนในเมืองและฝุ่นควัน ผู้คนชนบทประสบปัญหาในการเก็บเกี่ยวจากฝนตกไม่ตรงตามฤดูกาล หรือการหาสัตว์ทะเลยากขึ้นจากอุณหภูมิและระดับน้ำทะเลที่เปลี่ยน เนื่องด้วยมนุษย์ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ดังนั้น สังคมมนุษย์จึงสร้างชุดความรู้มาเพื่อ “ปกป้อง” ธรรมชาติที่กำลังเปลี่ยนไป

การอนุรักษ์เป็นแนวคิดสากลที่ถูกยอมรับและกระจายนำไปใช้กับทรัพยากรทางธรรมชาติที่ถูกกำหนดว่าจะต้องถูกดูแล โดยเฉพาะกับสถานที่ วัตถุหรือพื้นที่พิเศษ เช่น มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ UNESCO กำหนดว่ารัฐจำเป็นต้องดูแลและปกป้องในเงื่อนไขของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก (World Heritage Convention) (UNESCO, 2015) หรือแหล่งธรรมชาติและแหล่งธรรมชาติท้องถิ่น ที่รัฐให้ความสำคัญในการอนุรักษ์เป็นพิเศษ พื้นที่เหล่านี้ได้รับความสนใจจากรัฐในฐานะพื้นที่ที่ต้องได้รับการคุ้มครองไว้เนื่องจากประโยชน์ทางวิชาการ การอนุรักษ์จึงมีไว้เพื่อปกป้องพื้นที่ธรรมชาติออกจากการรุกรานของมนุษย์ที่ทำให้มรดกทางธรรมชาติทรุดโทรม การรุกรานของมนุษย์ในพื้นที่ธรรมชาติอาจปรากฏในรูปแบบของขยะที่ถูกทิ้งไว้ ซึ่งมาจากปัจเจกบุคคล ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เช่น การสร้างร้านค้าและร้านอาหาร จนทำให้เกิดปัญหามลภาวะในระยะยาว (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2565) ด้วยข้ออ้างดังกล่าว รัฐจึงได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการกับ “ธรรมชาติ”

เรื่องเล่าของการอนุรักษ์โดยรัฐและหน่วยงานระหว่างประเทศได้สร้างทั้งชุดความรู้และอำนาจในการใช้งานการอนุรักษ์ในฐานะเครื่องมือของรัฐ ด้านหนึ่งรัฐสามารถได้รับสิทธิในการสอดส่องดูแลความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อจัดประเภทและศึกษา ในอีกด้าน ความรู้นี้กลายเป็นเครื่องมือในการจัดการธรรมชาติ (Stoetzer, 2022) กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่เพียงเรื่องของความรู้ด้านนิเวศวิทยาหรือชีววิทยาอย่างบริสุทธิ์ แต่เปี่ยมไปด้วยการเมืองว่าด้วยความรู้ แต่รัฐหรือผู้มีอำนาจทำอะไรถึงได้ใช้แนวคิดนี้มาปกครองธรรมชาติและผู้คนใกล้ชิดธรรมชาติ

การปกครองเชิงพื้นที่ของการอนุรักษ์มักเกิดขึ้นโดยการทำงานร่วมกันของทั้งรัฐ คนท้องถิ่นและสถาบันทางการเมือง-สังคม Anne Claus และคณะ (2010) มองชีววิทยาของการอนุรักษ์ว่าเป็นศาสตร์ที่ทำความเข้าใจความหลากหลายทางชีวภาพบนโลกนี้เพื่อเป้าประสงค์ในการปกป้องมัน ดังนั้นวิธีการในการทำความเข้าใจการอนุรักษ์จึงสามารถศึกษาได้จากบทบาทของมนุษย์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเข้าไปกระทำต่อสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ยังเป็น

เรื่องของการปะทะระหว่างสองชุดความรู้คือองค์ความรู้ด้านนิเวศวิทยาฝั่งตะวันตกที่พยายามชี้ให้เห็นถึงสิ่งแวดล้อมที่กำลังถูกทำลายโดยมนุษย์กับความรู้ของชนพื้นเมืองที่อยู่ใกล้ชิดและพยายามอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การเมืองของการจัดการสิ่งแวดล้อมนี้ยังเกิดขึ้นในระดับของความรู้ เพราะโครงการอนุรักษ์มักยึดโยงอยู่กับความรู้แบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีซึ่งพยายามแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของธรรมชาติมนุษย์จึงไม่ควรก้าวเข้าไปยังเส้นแบ่งดังกล่าว

บทความนี้ใช้กรณีป่าชายเลนที่อยู่ติดกับชุมชนท่าจูด จังหวัดพังงาและชุมชนไหนหนั่ง จังหวัดกระบี่ เป็นกรณีศึกษาในการอธิบายถึงการอนุรักษ์ท่ามกลางที่สะท้อนบทบาทของภาครัฐและการอนุรักษ์แบบใกล้ชิดที่สะท้อนความสัมพันธ์ของระบบนิเวศที่รู้สึกได้ (Sentient Ecology) (Coțofană & Kuran, 2022) ซึ่งประกอบไปด้วยมนุษย์และพหุสายพันธุ์

การอนุรักษ์แบบใกล้ชิด

แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์แบบใกล้ชิดเป็นการวิพากษ์ถึงการอนุรักษ์แบบวิทยาศาสตร์ที่ Anne Claus นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันเสนอผ่านงานศึกษาการอนุรักษ์ทะเลในจังหวัดโอกินาวะ ประเทศญี่ปุ่น ประวัติของตัวเธอเองน่าสนใจและเป็นจุดเริ่มต้นของข้อโต้แย้งสำคัญในงานวิจัยของเธอ Claus เคยทำงานอยู่ที่กองทุนสัตว์ป่าโลก (World Wide Fund for Nature หรือ WWF) สาขาในประเทศสหรัฐอเมริกาก่อนที่จะไปศึกษาต่อปริญญาเอก ตัวเธอได้สังกัดอยู่หน่วยวิทยาศาสตร์ซึ่งมีบุคลากรจากสังคมศาสตร์ทำงานอยู่น้อย ณ ช่วงเวลานั้นด้วยมุมมองทางมานุษยวิทยาของเธอ ความเห็นของเธอจึงมักไม่ลงรอยกับเสียงส่วนใหญ่ การมาทำงานที่ WWF จุดประกายสู่คำถามวิจัยของเธอที่มุ่งประเด็นไปที่บทบาทของการอนุรักษ์เชิงองค์กรของ WWF ต่อบริบทท้องถิ่น [1]

จากการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร เธอกลับมาสวมบทบาทของนักมานุษยวิทยาและไปศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาในโอกินาวะ งานของเธอสำรวจปฏิบัติการของการอนุรักษ์ในฐานะอุดมการณ์แบบตะวันตกที่มีพลวัตเมื่อไปอยู่ในบริบทวัฒนธรรม-ธรรมชาติที่ญี่ปุ่น Claus (2020) ใช้ “ระยะห่าง” (distance) ในการเปรียบเทียบลักษณะการอนุรักษ์แบบชั่วคราวข้ามเธออธิบายว่าการอนุรักษ์ท่ามกลาง (Conservation-far) หรือแนวคิดการอนุรักษ์ที่ใช้กันอย่างลากลมองธรรมชาติแบบแยกขาดออกจากมนุษย์ (wilderness) และเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการปกป้อง ความห่างไกลที่เธอหมายถึงนั้นแทบจะเป็นความหมายตรงตัวของมัน เธอใช้การทำงาน WWF เป็นตัวอย่างว่า มาตรฐานการทำงานขององค์กรเกิดขึ้นและถูกสั่งการจากสำนักงานใหญ่แห่งหนึ่งเป็นศูนย์กลาง แต่มาตรฐานที่ว่าถูกส่งต่อออกไปใช้งานยังที่อื่นทั่วโลก องค์ความรู้ที่ถูกใช้ในซีกโลกใต้มักมาจากนักวิชาการโลกเหนือ เช่น ยุโรปและสหรัฐอเมริกา กลายเป็นว่าการอนุรักษ์แบบ WWF จึงทั้งห่างไกลจากสถานที่และห่างไกลจากผู้คนที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์

ขณะที่การอนุรักษ์แบบใกล้ชิด (Conservation-near) คือการอยู่ร่วมกันระหว่างคนท้องถิ่นกับระบบนิเวศแบบพื้นมนุษย์ การอยู่ร่วมกันแบบใกล้ชิดแตกต่างจากวิธีคิดเชิงอนุรักษ์

สมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นแบบแผน Claus ยกตัวอย่างความใกล้ชิดผ่านพหุผัสสะ (multi-sensory) ที่เกิดขึ้นในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นกับธรรมชาติ ได้แก่ การดมกลิ่น การสัมผัส ไปจนถึงการกิน ผัสสะเหล่านี้เป็นสิ่งที่หลายความไกลของคนกับธรรมชาติ เราอาจสงสัยว่าการจับและบริโภคสัตว์หรือทรัพยากรจากทะเลเป็นการอนุรักษ์ได้อย่างไร Claus ชี้ว่าแนวคิดการอนุรักษ์แบบทางไกลทำให้เรามองชีวิตในป่าหรือทะเลเป็นสินทรัพย์ของธรรมชาติ การจับสัตว์มาบริโภคจึงถูกทำให้มีภาพลักษณ์ที่แย่ แต่หากมองจากความใกล้ชิด (nearness) การกินกลายเป็นการดูแลห่วงใย (care) สร้างสำนึกให้กับชาวบ้านในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ อาหารที่มาจากทะเลไม่ได้ถูก “นำ” มาอย่างเดียว การกินปลาและของทะเลในชาวโอกินาวะยังเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนถึงความเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเลอีกด้วย Claus จึงมองชาวบ้านที่ทำงานอนุรักษ์อย่างใกล้ชิดในฐานะผู้ดูแลความอุดมสมบูรณ์ของทะเลและทำให้ทรัพยากรจากทะเลยั่งยืน

ในมุมมองการศึกษากลุ่มพหุมนุษยนิยม การล่าสัตว์เพื่อกินไม่จำเป็นต้องเป็นภาพลักษณ์อันโหดร้ายต่อธรรมชาติเสมอไป Ingold (2002) เขียนถึงสังคมหาของป่าล่าสัตว์ที่มีวิธีคิดพ้นไปจากมนุษย์เป็นศูนย์กลาง “ของป่า” เป็นสิ่งตรงข้ามกับการทำให้เป็นของบ้าน (domesticated) ซึ่งทำให้มนุษย์เป็นผู้ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์ ขณะที่การล่าสัตว์ของชนเผ่าไม่ได้แยกธรรมชาติออกจากสังคม ป่าและธรรมชาติคือพื้นที่หาอาหาร พวกเขาเชื่อใจ (trust) และเคารพว่าสัตว์ป่ามีอยู่ในป่าเสมอ การล่าสัตว์ไม่ได้ทำได้โดยง่าย การล่าคือการที่สังคมชนเผ่าพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติ พวกเขามีความรู้และความเข้าใจในสัตว์ การทำกับดัก การสังเกตพฤติกรรมสัตว์และเข้าใจป่าที่พวกเขาเข้าไปหาอาหาร การล่าสัตว์สำหรับสังคมชนเผ่าจึงไม่ใช่ความโหดร้ายทารุณแบบมุมมองของสังคมสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ลักษณะนี้แตกต่างจากวิธีคิดการอนุรักษ์ป่าแบบสมัยใหม่ที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้ปกป้องธรรมชาติจากจุดยืนที่สูงกว่า

กรณีงานศึกษาในไทย ชาติพันธุ์วรรณนาของจักรกริช สังขมณี (2567) ได้ชี้ให้เห็นถึงนักดำน้ำอาสาปลูกปะการังในฐานะผู้ที่ใกล้ชิดกับพหุสายพันธุ์ในท้องทะเล การปลูกปะการังใต้ทะเลเองไม่ได้ใช้เพียงทักษะการดำน้ำ แต่ทำได้ผ่านความรู้ความเข้าใจระบบนิเวศใต้น้ำผ่านความสัมพันธ์ของพวกเขากับปะการัง และปะการังกับสรรพสิ่ง ซึ่งนักดำน้ำที่เชี่ยวชาญกับพื้นน้ำท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญในการทำให้โครงการฟื้นฟูปะการังของรัฐสำเร็จไปได้

การอนุรักษ์แบบใกล้ชิดที่ Claus เสนอเป็นแนวคิดที่เหมาะสมในการทำ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งกับผู้คนใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพราะความใกล้ชิดนั้นไม่ใช่เพียงปฏิสัมพันธ์เชิงกายภาพหรือสังคม แต่เป็นการประกอบสร้างความเป็นสังคม (sociality) ระหว่างคนท้องถิ่นกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ผ่านผัสสะหรือผัสสาธรมณ์ ทั้งนี้ พื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ นอกจากป่าหรือทะเลแล้ว พื้นที่ในระหว่าง (ป่า-ทะเล) อย่างป่าชายเลนเป็นอีกหนึ่งสนามที่น่าสนใจในการพิจารณาถึงข้อค้นพบที่อาจมีร่วมกันหรือแตกต่างกันกับทะเลในโอกินาวะ

ป่าชายเลนที่รู้สึกได้อย่างใกล้ชิด

ป่าชายเลนเป็นพื้นที่ที่อยู่ในแนวรอยเชื่อมต่อนิเวศ (Ecotone) ระหว่างทะเลและผืนดินภาคใต้ของประเทศไทยเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ติดกับทะเลอันดามันและอุดมไปด้วยผืนป่าชายเลน พื้นที่ป่าประเภทนี้มีสภาพแวดล้อมอันเป็นเอกลักษณ์ในแง่ของการไหลเวียนของน้ำเค็มที่ผลัดเปลี่ยนไปตามกระแสน้ำขึ้น-น้ำลง หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “น้ำเกิด-น้ำตาย” เมื่อมีฝนตกลงมา น้ำทะเลในป่ายังกลายเป็นน้ำกร่อยที่ผสมผสานระหว่างน้ำเค็มและน้ำฝน กล่าวคือความเค็มของน้ำมีความลื่นไหล (fluid) ไม่ได้หยุดนิ่งเช่นเดียวกับกระแสน้ำ การไหลเวียนของสารในพื้นที่ยังส่งผลกับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ สัตว์ที่อยู่อาศัยกับน้ำเค็ม เมื่อน้ำขึ้นจากแม่น้ำพัดมา สัตว์เหล่านี้ต่างย้ายออกไปใกล้หรือในพื้นที่ทะเล ขณะที่น้ำกร่อยก็ทำให้สัตว์ที่อยู่กับน้ำกร่อยหรือน้ำจืดเข้ามาอาศัยได้

ด้านพืชในป่าชายเลนเป็นพืชที่สามารถปรับตัวกับลักษณะกระแสน้ำขึ้นลง รากและโคนต้นของต้นไม้ในป่าชายเลนจึงทั้งต้องค้ำยันและดูดซึมสารอาหารที่พัดมากับน้ำได้ดี (อลิษา สหวัชรินทร์, 2562) ต้นไม้เองยังเป็นพื้นที่ของการพักพิงและอยู่อาศัยให้กับสัตว์ ทั้งสัตว์เลื้อยคลาน นกหรือลิงที่ใช้ต้นไม้เป็นเหมือนทั้งที่อยู่อาศัย ที่พักพิง หลบซ่อนหรือล่าเหยื่อ

สภาพแวดล้อมของป่าชายเลนอาจเห็นได้ชัดด้านความหลากหลายเชิงกายภาพ แต่เฉกเช่นเดียวกับพื้นที่ธรรมชาติอื่น ป่าชายเลนไม่ได้เป็นพื้นที่แยกขาดออกจากโลกของวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ป่าชายเลนยังเป็นพื้นที่ที่สะท้อนวิกฤตของสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน งานศึกษาพื้นที่ประมงขนาดเล็กของคนท้องถิ่นโดย Dias และคณะ (2023) ระบุว่าพื้นที่ประมงป่าชายเลนในกลุ่มประเทศแอฟริกาได้รับผลกระทบจากทั้งมลพิษและการตัดไม้ทำลายป่าที่ตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ

อีกด้านหนึ่ง วัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ใกล้ชิดกับป่าชายเลนต่างมีส่วนร่วมในการประกอบรวมท่ามกลางความหลากหลาย (heterogeneity) ของป่าชายเลน ผู้เขียนได้มาทำงานภาคสนาม ณ สองชุมชนที่อยู่ร่วมกับป่าชายเลนมากกว่าชั่วอายุคน และได้ฟังเรื่องราวของป่า สัตว์และผู้คนที่อาจทั้งเกื้อกูลและให้ผลประโยชน์แก่กันและกัน

“ตอนสิ้นามิมา ที่นี่ไม่เป็นไรเลย เรามีป่าช่วยไว้ เพราะแบบนี้ เราเลยต้องรักษาป่า”

นี่เป็นเรื่องแรกๆที่ผู้เขียนได้ยินหลังจากมาถึงชุมชนไหนหนึ่งได้ไม่นาน สุธีร์ หัวหน้ากลุ่มคนเลี้ยงผึ้งได้บอกผู้เขียนเอาไว้ตอนผู้เขียนถามถึงเรื่องเหตุการณ์คลื่นสึนามิถล่มชายฝั่งอันดามันเมื่อ พ.ศ. 2546 พวกเขาเลี้ยงผึ้งเพื่อนำน้ำผึ้งมาขายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ขณะเดียวกันก็เพาะพันธุ์ผึ้งเพื่อคืนสู่ป่า ผึ้งชันโรงเหล่านี้ชอบอยู่กับป่าโกงกางที่อุดมสมบูรณ์ ถ้าป่าอุดมสมบูรณ์ สัตว์ในป่าก็สามารถอยู่อาศัยได้ ส่วนคนในหมู่บ้าน นอกจากพวกเขาได้รับการปกป้องจากภัยพิบัติ ป่าชายเลนยังเป็นแหล่งอาชีพที่ทำให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจในระดับหมู่บ้าน

การอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนไหนหนึ่งเกิดขึ้นในลักษณะต่างตอบแทน พวกเขาให้นำน้ำผึ้งจากผึ้งมาเพื่อขาย แต่พวกเขาก็นำผึ้งบางส่วนไปปล่อยคืนสู่ป่า และทำให้กิจกรรมการปล่อยผึ้งเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวชุมชนที่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ขณะที่กลุ่มบริเวณท่าเรือของชาวประมงในหมู่บ้านมีธนาคารปูม้าที่ดูแลโดยชุมชนตั้งอยู่ วิธีการของธนาคารปูคือการให้ชาวประมงนำแม่ปูมาฝากเพื่อเพาะพันธุ์ปูโดยมีชาวบ้านดูแลและนำกลับไปปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ

ภาพชาวประมงจากชุมชนไหนหนึ่งกำลังวางแหตักปลาบริเวณชายฝั่ง

ตะกอนแห่งอดีต: ป่าเหมืองแร่ดีบุก

ขณะที่ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ป่าชายเลนหมู่บ้านท่าจูด อำเภอตะกั่วป่า ไม่ได้เริ่มต้นจากความเขียวขจีที่เห็นในปัจจุบัน แต่พัวพันอยู่กับยุคสมัยของการสกัดทรัพยากรอย่างเข้มข้น ประวัติศาสตร์ของตะกั่วป่าคือเรื่องเล่าของเมืองท่าและชุมชนทรัพยากรดีบุกที่กระจายอยู่ทั้งบนบกและใต้ทะเล ชาวบ้านผู้ขายสูงวัยในท่าจูดล้วนเคยผ่านประสบการณ์ “พัวพัน” กับดีบุกมานานหลายทศวรรษ ก่อนที่รัฐจะประกาศห้ามทำเหมืองแร่ในปี พ.ศ. 2536 เนื่องจากปัญหามลพิษ (กองบรรณาธิการวารสารเมืองโบราณ, 2565)

พื้นที่ป่าของหมู่บ้านท่าจูดเองก็ได้กลับคืนมาเป็นพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กับพื้นที่ท่องเที่ยวเพื่อหารายได้เข้าชุมชน ผู้เขียนได้พูดคุยกับชายที่เคยทำงานด้านน้ำเพื่อดูแลขึ้นมา ปัจจุบันเขาทำงานเป็นคนพายเรือท่องเที่ยวของชุมชนท่าจูด เขาชี้ให้ผู้เขียนดูพร้อมบอกให้ผู้เขียนจินตนาการถึงอดีตผ่านคำบอกเล่าว่า สภาพแวดล้อมป่าชายเลนรอบตัวของผู้เขียนในตอนนี้ สมัยยุคเหมืองแร่ นั้น ไม่มีต้นไม้แม้แต่ต้นเดียว เพราะการขุดเจาะเหมืองได้ทำลายความธรรมชาติไปหมด ตะกอนจากการทำเหมืองในอดีตได้ไหลมารวมกันจนทำให้ระดับน้ำตื้นเขินขึ้น เปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของน้ำ และส่งผลให้พันธุ์สัตว์น้ำดั้งเดิมเคยหายไปจากพื้นที่

ภาพถ่ายระหว่างล่องเรือเที่ยวดูป่าชายเลนที่ชุมชนท่าจูด

ความใกล้ชิดกับธรรมชาตินั้นประกอบสร้างผัสสะของชาวบ้านให้แตกต่างจากคนนอกอย่างผู้เขียนหรือนักท่องเที่ยวในชุมชน ขณะที่มุมมองจากการอนุรักษ์แบบห่างไกลเป็นเสมือนสายตาของพระเจ้ามองลงมายังพื้นที่ แต่ความใกล้ชิดของชาวบ้านนั้นเกิดจากการที่ร่างกายได้ใกล้ชิดทางผัสสะระนาบเดียวกับสรรพชีวิตในป่า นี่คือนสิ่งที่ Anna Tsing (2015) เรียกว่า “Art of Noticing” การกิน การดมกลิ่นหรือการสัมผัสป่าชายเลนทำให้พวกเขาสามารถตระหนักได้ถึงรายละเอียดเล็กน้อยที่คนนอกอาจไม่รู้สึกลึกถึง คนพายเรือท่องเที่ยวของท่าจูดแคนนูมักคอยใช้สายตาและหูในการตามหาสัตว์ซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวอย่างลิงและงูในป่าชาย

เลน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายรูป ในแต่ละวันที่ทำเรือ ผู้เขียนได้ยินบทสนทนาเกี่ยวกับว่าพวกเขาเจอตัวอะไรบ้างระหว่างทางอยู่หลายครั้ง พวกเขาทราบว่าบริเวณใดเป็นต้นไม้ที่งอกอยู่อาศัยลงในป่ามีถิ่นฐานประจำบริเวณใดหรือบริเวณที่หาปูดำเจอได้ง่าย ขณะนั่งเรือ ผู้เขียนกำลังชมป่าชายเลน ผู้พายเรือก็มักสะกิดให้ผู้เขียนได้ดูสัตว์ในป่า พวกเขาเหล่านี้สังเกตเห็นหรือได้ยินเสียงของสัตว์ก่อนที่จะเขียนจะตระหนักได้เสียด้วยซ้ำ ทั้งหมดนี้เกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะที่พวกเขาเข้าป่าและลงเรือมาหลักสิบปี

ป่าที่รู้สึกได้

ช่วงเวลาที่ผู้เขียนอาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนทำให้ผู้เขียนเห็นความพยายามเข้ามาทำกิจกรรมการเรียนรู้ของภาครัฐทั้งด้านเกษตรกรรมและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ในแต่ละครั้งที่เจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานใดเข้ามา พวกเขาจะมาพร้อมกับแบบสอบถามและข้อสอบเพื่อวัดความรู้ของชาวบ้าน แบบประเมินเหล่านี้เป็นเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ของรัฐในการวัดค่า (measure) จากระยะไกล ซึ่งวัดจากสิ่งที่ชาวบ้านกรอกลงไปบนกระดาษตามความเข้าใจของพวกเขา ขณะที่การดูแลใส่ใจป่าของชาวบ้านทำผ่านการสังเกตและความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนที่ส่งผลกับปากท้อง

ในความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดนี้ ป่าชายเลนไม่ใช่เพียง “ทรัพยากร” ที่นิ่งเฉยรอคอยการจัดการ แต่เป็นสิ่งที่ลื่นไหล (fluid) ที่มีความสามารถในการสื่อสารและถูกรู้สึกได้โดยชาวบ้านผู้ทำมาหากินในพื้นที่ ป่าชายเลนในสายตาชาวบ้านคือพื้นที่ที่ “รู้สึกได้” และพร้อมจะตอบสนองต่อการกระทำของมนุษย์

คำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “ป่าปกป้องเรา เราจึงต้องดูแลป่า” สะท้อนถึงการรับรู้ว่ามีความเป็นผู้กระทำการของตนเอง การอนุรักษ์ของชาวบ้านจึงไม่ใช่การ “กำกับและชี้นำ” (governance) แบบรัฐ แต่เป็นการ “รับฟัง” ภูมิทัศน์ที่กำลังพยายามสื่อสารผ่านการเคลื่อนที่ของน้ำและตะกอนที่สะสมความทรงจำของการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต หากเรายอมรับในความมีชีวิตจิตใจของป่าชายเลน เราจะเห็นว่าการอนุรักษ์ไม่ใช่เรื่องของการสร้างพื้นที่ที่ปราศจากมนุษย์ แต่คือการรักษาความสามารถในการตอบสนองต่อกันและกันในฐานะเครือญาติข้ามสายพันธุ์

ผู้เขียน ปิยเทพ ตันมหาสมุทร

[1] ฟัง Claus เล่าเรื่องชีวิตการทำงานของเธอที่ WWF เพิ่มเติมได้ที่

https://www.youtube.com/watch?v=5XM6Gx_HxxQ&list=TLGGms2_Pp1ZSZgxNzAyMjAyNg

รายการอ้างอิง

- Claus, A., Kaiyawa, C., & Kuperan, K. (2010). The roles of people in conservation. In N. S. Sodhi & P. R. Ehrlich (Eds.), *Conservation biology for all* (pp. 202-212). Oxford University Press.
- Claus, C. A. (2020). *Drawing the sea near: Satoumi and coral reef conservation in Okinawa*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Coțofană, A., & Kuran, H. (Eds.). (2022). *Sentient Ecologies: Xenophobic Imaginaries of Landscape* (Vol. 31). Berghahn Books.
- Dias, A. C. E., Armitage, D., Nayak, P. K., Akintola, S. L., Arizi, E. K., Chuenpagdee, R., ... & Singh, S. (2023). From vulnerability to viability: A situational analysis of small-scale fisheries in Asia and Africa. *Marine Policy*, 155, 105731.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham, NC: Duke University Press.
- Ingold, T. (2002). From trust to domination: An alternative history of human-animal relations. In *Animals and human society* (pp. 13-34). Routledge.
- Stoetzer, B. (2022). *Ruderal city: Ecologies of migration, race, and urban nature in Berlin*. Durham, NC: Duke University Press.
- Tsing, A. L. (2015). *The mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton University Press.
- UNESCO. (2015). *Policy document for the integration of a sustainable development perspective into the processes of the World Heritage Convention*. World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/sustainabledevelopment/>
- กองบรรณาธิการวารสารเมืองโบราณ. (2565, 30 สิงหาคม). ตะกั่วป่า: เรื่องเล่าไม่รู้จบ. สืบค้นจาก https://www.muangboranjournal.com/post/Takuapa_Naver_Ending_Stories
- จักรกริช สังขมณี. (2567). มานุษยวิทยามหาสมุทร ชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยเทคโนโลยี สปีชีส์ วัตถุ และเรื่องเล่าใต้ท้องทะเล. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2565). คู่มือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- อลิษา สหวัชรินทร์. (2562). การวิเคราะห์เชิงปริมาณ-กาลและแบบจำลองเพื่อความยั่งยืนของพื้นที่ป่าและเมืองชายฝั่งอันดามัน: กรณีศึกษาจังหวัดกระบี่. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9543>